

Egy mikrorégió szerepvállalása a tudástársadalom megvalósulásában

© Varró Bernadett

Szent István Egyetem ABPK, Jászberény

Varro.Bernadett@abpk.szie.hu

A világot a gyors változások, a fokozódó globalizáció, a gazdasági, a társadalmi, a kulturális kapcsolatok egyre összetettebbé váló rendszere jellemzi. A XXI. század talán még inkább a gyors technikai változások kora, s ezek a változások arra kényszerítik az embert, hogy alkalmazkodjék az új valósághoz. Az új gazdasági struktúrák és a társadalom hatóereje egyre inkább az információ, a tudás. A mai modern gazdasági, társadalmi körülmények hatására elkerülhetetlen szükségszerűséggé vált az egész életen át tartó tanulás mind a társadalom, mind az egyén számára. Elmozdulás történt a tudásalapú társadalom felé. Egy ország gazdasági mutatói a kisebb egységeinek, régióinak, akár mikrorégióinak mutatóiból állnak össze egységes egészzé. Így lehet létjogosultsága az ország demográfiai értelemben nem meghatározó, de több száz éves hagyományokkal rendelkező régiójának, a Jászságnak a népoktatását, népnevelését, közművelődését, felnőttképzését nyomon követni.

A kutatás arra keresi a választ, hogy a globalizálódó világunkban egy mikrorégió, a 18 települést magában foglaló Jászberényi kistérség mennyit tud hasznosítani múltjából, történelméből, hagyományaiból, kulturális tradíciójából napjaink elvárásai közepette. Oktatási, művelődéstörténeti múltját vizsgálva azt követjük, hogyan épül be a múlt történelme a jelen és a jövő alakításába, hogyan teremthetők meg a jövő feltételei. Az örökölt alacsony iskolázottsági mutatókat hogyan tudják az oktatással, a felnőttképzéssel foglalkozó intézmények a munkaerőpiac elvárásainak, a tudástársadalom feltételeinek és az Európai Unió egész életen át tartó tanulási programjának megfelelő szintjére emelni.

Ahogy a jászok közössége a szükséges időben képes volt arra, hogy levesse kiváltságos társadalmi helyzete jelképét, az „ősi irhát” ahogy Kunszabó írja, és levonja a „történelmi-hatalmi helyzetből eredő összes lehetséges tanulságot”, rájött arra, hogy a „maradandóság csak változás árán lehetséges” (Kunszabó, 1980:65), úgy a jelenben is egyre jobban felismerhető a változás szükségessége. Hosszú utat járt be a kistérség, amíg a rá jellemző nomád pásztorkodásból napjainkra az országos átlagot meghaladó mezőgazdaságban működő vállalkozásokká nőtte ki magát (Jászsági..., 2007-2013:88). A Jászság Magyarország gazdaságilag egyik legelmaradottabb régiójában, az Észak-alföldi régióban fekszik, ahol országos összehasonlításban az elmúlt évek fejlődése ellenére is mérsékelt gazdasági aktivitás a jellemző. A KSH adatai alapján az össznépeség csupán 36 százaléka gazdaságilag aktív, magas az inaktív népesség aránya. Az infrastrukturális háttér javulásával megindult az ipartelepítés, jelentős beruházások történtek, amelyek munkahelyeket teremtettek, de ezek elsősorban képzetlen munkaerőt igényelnek, kevés a minőségi szakmai tudást igénylő lehetőség. Ez jelentősen kihat a régió oktatási rendszerére, az iskolázottság szintjére is. A régió nagyfokú elmaradottsága mögött jelentős térségen belüli különbségek találhatók. Ebben az összehasonlításban a régió három megyéje közül Jász-Nagykun-Szolnok megye a második helyen, s azon belül a Szolnoki kistérséget követve a Jászberényi kistérség a kedvezőbb helyzetben levő térségek közé tartozik, a megye legkarakterisztikusabb kistérsége.

A Jászság lakóinak megélhetési forrását adó gazdasága számára a kilencvenes évek jelentős változást hoztak a foglalkoztatási szerkezetben. Iparának fejlődése kiemelkedő eredményeket ért el. Ma már a kistérség ipara meghatározó a megye iparában az iparban működő vállalkozások és a foglalkoztatottak számát, arányát tekintve. Az ipar súlya meghaladja mind a megye, mind a régió értékét, viszont a kistérségek összehasonlító elemzése alapján a Jászberényi kistérség még ma is a dinamikusan fejlődő és a fejlődő kistérségekkel szemben csupán a felzárkózó kistérségek kategóriájába tartozik.

Iskolarendszerű közoktatási és felsőoktatási mutatók

A kistérségben a lakosság 20 százaléka tartozik a 18 év alattiak körébe. Jelenleg az óvodai és az általános iskolai ellátottság a Jászság minden településén igénybe vehető. A kistérségben az országos és a megyei adatokhoz viszonyítva a gyermeklétszám csökkenés még kisebb arányú, de megjelenésének következtében már történtek óvodai és iskolai összevonások. Minden településen megmaradt az iskola, de az önkormányzatok közös fenntartással gondoskodnak a kötelező közoktatási alapfeladról.

A kistérségben középiskolai nappali rendszerű oktatás három településen folyik: Jászapátin, Jászárokszálláson és Jászberényben. Örvedetes, hogy a középfokú oktatási intézmények tanulólétszámának csökkenése nem követte a megfelelő létszámú korosztály létszámfogyásának mértékét, azaz a fiatal lakosság arányához képest egyre többen tanulnak középfokon. A térség két középiskolája a négy, hat és nyolc évfolyamos gimnáziumi képzéseivel a tehetség gondozásban, a minél magasabb arányú továbbtanulásra való felkészítésben vállalja a szerepet. A Jászság középfokú képzésén belül a gimnazisták részaránya az elmúlt tanévekben emelkedett, s jobb értéket mutat a megyei és az országos értékekhez viszonyítva. A térség iskolarendszerű szakképzésében öt közoktatási intézmény működik közre, amelyek széles spektrumú képzésükkel átfogják a kistérség szakképzését. Az elmúlt években Jászapáti és Jászárokszállás szakközépiskolái veszítettek tanulólétszámukból, akik nagyrészt a gimnáziumi létszámokat, illetve Jászberény szakközépiskolájának létszámát gyarapították. A megye szakközépiskolái tanulólétszámának csökkenésével ellentétben a Jászságban növekedés tapasztalható. A jászsági középfokú oktatásban a szakiskolák képzési aránya az előző évekhez viszonyítva a megyei adatokkal ellentétben folyamatos csökkenést mutat. Ezt még fokozza, hogy az új OKJ-s képzések bevezetése viszonylagos létszámnövekedést eredményezett. Amennyiben a csökkenést a szakközépiskolák létszámának növekedése veszi át, úgy hosszabb távon ez pozitív eredményt tükröz az iskolázottsági mutatókban. A szakiskolákból kimaradó tanulók esetében viszont jelentős feladat hárul a felnőttoktatásra. A térség szakképzése igyekszik alkalmazkodni a munkaerőpiac igényeihez, szakmai kapcsolatot tart fenn a gazdasági szereplőkkel, de az igények nem találkoznak maradéktalanul a munkaerő kínálattal. A tanulók szakmaválasztását nem a munkaerőpiac generálja, a hiányszakmák oktatása napjainkban még nem megoldott.

A tudásalapú Európa megvalósulásában a versenyképesség elérése érdekében markáns szerep jut a felsőoktatásnak. A Szent István Egyetem Alkalmazott Bölcsészeti és Pedagógiai Kar a térség meghatározó felsőoktatási intézménye, közel egy évszázadon keresztül a térség szellemi központja. Igazgatóinak, nevelőtestületének szakmai rálátása biztosíték volt az intézmény színvonalas munkájához, s kiemelkedő népművelő munkásságuk, az oktatáson kívüli tudományos, társadalmi, közéleti kapcsolataik jelentősen hozzájárultak a térség

szellemi felemelkedéséhez. Évtizedeken keresztül az intézmény falait elhagyó tanítók váltak a térség pedagógusaivá, „népnevelőivé”, „népművelőivé”. A felsőoktatás képzés kínálatának bővítése eredményeként a tradicionális pedagógusképzés mellett ma már az andragógia, informatikus könyvtáros, szociális munka szak is biztosított a hallgatók számára. A térség igényeinek megfelelően további szélesítésre van szükség más tudományterületeken is.

Felnőttképzési mutatók

A gazdasági, társadalmi fejlődés egyik meghatározó tényezője a népesség iskolázottságának, szakképzettségének, kulturáltságának folyamatos növekedése. Egy kistérség fejlődésének záloga a különféle iskolákba járók számának gyarapodása, a megszerzett végzettségek, diplomák értékének a helyben való hasznosítása. A képzettség átlagos színvonala áttételesen képes jelezni a népesség innovativitását, bár ezt jelentősen befolyásolhatja a térség rendelkezésére álló munkahelyek struktúrája. Az iskolázottsági szint tehát ok és okozat is egyben, s úgy tűnik, hogy szerepe napjainkban egyre fokozódik. Vizsgálatunk szempontjából a Jászberényi kistérség felnőttképzése nem függetleníthető történelmi múltjától, a korábban kialakult iskolázottsági mutatóktól. A jászok oktatásának gyökerei a középkori oklevelekben már megjelennek, majd a 15. századtól követhetők nyomon, de érdemi oktatásról csupán Mária Terézia közoktatási reformjától beszélhetünk. A népoktatás szervezett formáját az 1868. évi népoktatási törvény teremtette meg.

A Jászság történelméből ismert településszerkezet, a kiterjedt tanyavilág meghatározta az analfabéták magas arányának a kialakulását, a nagyfokú iskolázatlanságot. A XIX. század végén a régió is, a megye is a legrosszabb iskolázottsági mutatókkal rendelkezett, amelyet még tovább nehezített az erőteljes elszegényedés. A széles iskolázatlan réteg mellett azért megtalálható volt egy szűk populációt jelentő értelmiségi csoport, amely jelentősen befolyásolta a térség népművelését, kezdeményezésükre már az 1870-es évektől sorra alakultak az olvasóegyletek, olvasóköri, gazdakörök, polgári körök, s a polgári iskolák is a támogatásukkal alakultak. A lendületet aztán megtörte a két világháború, a munkanélküliség, a szegénység tragikus méreteket öltött. Az '50-es évek elején a „szocialista iparosítás” hatására a két gyár létrejött – az Aprítógépgyár és a Fémnyomó és Lemezárugyár – a gazdaság fellendülését, a munkásréteg kialakulását, s a térség művelődési igényeinek a változását eredményezte. Az oktatás, a művelődés lendületet kapott, a térség életfeltételeinek javulása jelentős életszemléletbeli változást, más értékkövetést eredményezett. Amíg a felnőttképzés az általános iskolai vagy a középiskolai végzettség kimaradásának a pótlásaként a világháború előtt és után a népfőiskolák, tanyasi iskolák, egyesületek keretében, majd a hetvenes, nyolcvanas évektől elsősorban a dolgozók gimnáziumában majd a dolgozók általános iskolájában folyt, amelyek pótolták a nagyfokú lemaradást, addig csak szórványosan találkozhattunk TIT és művelődési házak keretében szervezett iskolarendszeren kívüli képzésekkel. A nyolcvanas években szaporodtak meg először azok a nyelvtanfolyamok, számítástechnikai ismereteket nyújtó képzések, amelyeket a rendszerváltással együtt járó új szakterületek igénye és a munkanélküliek számának megszaporodása hozott létre. A középiskolák, a főiskola, a TIT, a művelődési házak felnőttképzési tevékenysége mellett külső cégek jelentek meg a városban, amelyek a munkaügyi szervektől kaptak támogatást a képzések indításához. Ezek a kezdeményezések jelentették a ma is működő felnőttképzési intézmény alapjait.

A Jászság az elmúlt évszázad során nagyon alacsony iskolázottsági mutatókat örökölt, s annak ellenére, hogy a kilencvenes évek óta erőteljes javulás tapasztalható, ezt a hátrányt a mai napig nem tudta leküzdeni. Az országos és a megyei értékekhez képest magas a hiányos általános iskolai és a szakmunkásképző végzettséggel rendelkezők száma, s alacsony az érettségivel és felsőfokú diplomával rendelkezők száma a kistérségben. Az iskolázottsági mutatók emelkedését lassítja, hogy a Jászság demográfiai jellemzői alapján a megye leginkább elöregedő kistérsége, a lakosság 24,75 százaléka 60 éves vagy idősebb, 50,86 százaléka 40 év feletti. További nehézséget jelent, hogy a megye kistérségei közül itt a legmagasabb a cigány nemzetiséghez tartozók száma is. Az általános iskolai végzettséggel nem rendelkezők száma körükben rendkívül magas, az általános iskolát végzettek között is sok a funkcionális analfabéta. Az érettségit adó középiskolákban a cigány lakosság kb. 2 százaléka tanul, szakmával 13 százaléka rendelkezik, a felsőoktatásban pedig mindössze 1,2-1,4 százaléka vesz részt.

Az iskolarendszeren belüli felnőttoktatást a Jászság területén ugyanazok a közoktatási intézmények kínálják, amelyek a nappali rendszerű általános és/vagy szakmai alapképzést is biztosítják. Az alapfokú felnőttoktatás napjainkban országosan is jelentéktelen a nappali tagozatos oktatáshoz képest. A középfokú iskolarendszerű felnőttképzés lehetősége, de elsősorban az iránta megjelenő igény jelentősen lecsökkent a kistérségben az utóbbi években. Ez részben azt tükrözi, hogy a fiatalok a nappali képzés keretében egyre nagyobb számban szereznek érettségi vizsgát, de azt is, hogy a középfokú oktatásból lemorzsolódóknak csak töredéke használja ki az iskolarendszerű felnőttképzés lehetőségét.

A Jászberényi kistérség iskolarendszeren kívüli szakmai képzésében a 90-es években megjelent számos vállalkozásból napjainkban már csak néhány tölt be markáns szerepet. Képzéseik elsősorban az állam által elismert szakképzésekre irányulnak. A képzések és a képzésben részt vevők száma jelentősen emelkedett az elmúlt években, de a lakosság számához, iskolázottsági mutatóihoz s a térség munkaerő-piaci elvárásaihoz képest még magasabb részvételre lenne szükség. Munkájuk eredményességéhez szükség lenne a térség felnőttképzését meghatározó koncepcióra, a térség felnőttképzését összefogó intézményre, testületre. A felnőttképzési intézmények rendszerében a civil szervezetek is jelen vannak, munkájuk során elsősorban a hagyományőrzés, a kulturális értékközvetítés jelenik meg.

A térség felsőoktatási intézménye a kilencvenes évek elején részt vállalt a Jászság munkaerőpiac elvárásainak megfelelő nyelvi és számítástechnikai képzéseiben. Napjainkban az intézmény célja részben a pedagógus életpályamodellhez szükséges pedagógus szakvizsgás továbbképzések biztosítása, illetve a felnőtt továbbképzések érdekében rendezett konferenciákon, szakmai rendezvényeken a magas szintű szakmai ismeretek továbbadása, a minőség biztosítása. A felsőoktatási intézmény oktatómunkája nem zárulhat le a graduális képzések befejezésével, szükség van a hosszabb-rövidebb ideig tartó állandó és folyamatos továbbképzésekre, az igények megkövetelte változások követésére. A SZIE-ABPK kapcsolatrendszerében meg kell jelennie az üzleti szférával, az alap- és középfokú oktatással, valamint a hazai és nemzetközi intézményrendszerrel való kapcsolatnak. A felsőoktatási intézménynek képesnek kell lennie arra, hogy feltárja a regionális, kistérségi szükségleteket, folyamatos kapcsolatot építsen ki a régió, a térség szereplőivel, gyakorlatias képzési programokat és szolgáltatási csomagokat dolgozzon ki, s megfelelő kompetenciákkal rendelkező szakemberek képzéséhez lehetőséget biztosítson.

A helyi gazdaság fejlődése az önkormányzat, a többi helyi intézmény, a vállalkozások aktív, jól megtervezett és szervezett közös részvételét igényli, egy

határozottan körvonalazott stratégia mentén. A fejlett országok nemzetközi szervezete évtizedek óta működtet helyi gazdaságfejlesztési politikakutatási részleget (LED) (Local Economic Development), s tanulmányaik számos mintát nyújtanak a gazdaságfejlesztés megvalósulásához (OECD, 1998). Az utóbbi évtizedekben megváltozott a helyi települések, a kistérségek fejlesztési filozófiája, a fentről-lefelé (top-down) módszer lassan átadja helyét a lentől-felfelé szervezett, úgynevezett endogén fejlesztéspolitikának (bottom-up). Ennek fő meghatározói a helyi demokrácia, a helyi intézmények, vállalkozások fejlesztése, a képzés biztosítása. Az, hogy egy közösség képes-e növelni az életszínvonalát, tud-e új gazdasági lehetőségeket teremteni és legyőzni a szegénységet, azon múlik, mennyire képes átlátni gazdasági folyamatait és mennyire képes hatékonyan fellépni a változó és egyre inkább versenyszellemű piacgazdaság kihívásaival szemben. Minden településnek megvannak a maga speciális helyi adottságai, melyek vagy elősegítik, vagy éppen hátráltatják a helyi gazdaságfejlődést. Azáltal, hogy a helyi közösségek felméri gazdaságuk alapjait, jobban meg tudják érteni, mi az, ami segíti, és mi az, ami akadályozza gazdaságuk növekedését és a befektetések gyarapodását. A térség versenyképességének megőrzése érdekében lényeges feladat lenne a térség szereplőinek összefogása. A tudásalapú társadalomra és gazdaságra épülő Európában a következő évek legnagyobb kihívása, hogy a magyar felsőoktatás szervesen illeszkedjen az Európai Felsőoktatási Térségbe. Egy stabil piacgazdaság számára fontos a kiegyensúlyozott munkaerőpiac, melynek nagyon fontos eleme, hogy a felsőoktatás kibocsátása és a munkaerőpiac felvevőképessége egyensúlyban legyen. A SZIE-ABPK-ra a tudástársadalom építésében kettős feladat hárul. Az alapító okiratban lefektetett alapfeladatból adódó oktatás, valamint magára kell vállalni a Jászsági kistérség tudásközpontjának kialakításából, koordinálásából, az egész életen át tartó tanulás térségi feladataiból adódó szerepet. A főiskola a Jászság kulturális életében azt a dinamizáló társadalmi szerepet kell, hogy betöltse, amit a történelmi hagyomány hosszú időn keresztül kialakított, és a tudástársadalom egy mikrorégióon belül – mint egyetlen felsőoktatási intézményétől – elvár. A felsőoktatási intézmény regionális tudásközpontként működhet, és elsődleges szerepet vállalhat a kutatás-fejlesztés, az innováció, a tudásalapú társadalom megteremtésében, megerősítésében.

A Jászság felnőttképzésének vizsgálata kiterjedt a térség felnőttoktatóinak a vizsgálatára is, amely egy országos felnőttképzési állapotfelmérés eredményének az összevetésével történt, amelyet az MTA Szociológiai Kutatóintézet a Monitor Kft.-vel készített. Az összehasonlító vizsgálat alátámasztotta azt a hipotézist, hogy a Jászság felnőttképzésében magasan kvalifikált szakemberek vesznek részt, többségük megbízható pedagógiai szakmai gyakorlattal rendelkező, a közoktatásban és a felsőoktatásban is dolgozó pedagógus. A vizsgálat bizonyította, hogy a Jászberényi kistérség felnőttképzése az országos reprezentatív vizsgálatához viszonyítva kedvezőbb képet mutat. Az oktatókat jellemzi a tudatos karrierépítés, a továbbképzésben részt vettek száma magasabb az országos értékekhez viszonyítva. Ennek ellenére a térség felnőttképzésében még több olyan szakemberre van szükség, akik felkészültek arra, hogy a felnőttképzés sajátos pedagógiai igényeit kielégítik, s a lehető legrövidebb idő alatt megvalósítják a gazdaság igényeinek megfelelő felnőttoktatást. A vizsgálat arra hívja fel a figyelmet, hogy szükség van a felnőttképzési formák szélesebb körű kommunikációjára, nagyobb hangsúlyt kell fektetni a felnőttképzésben szerepet vállalók szakmai előmenetelét szolgáló továbbképzési lehetőségekre (Varró, 2009).

A jövő sikerének feltétele és titka: az állampolgárok, a munkavállalók, a kisebb-nagyobb közösségek és munkáltatók növekvő aktivitása, folyamatos fejlődni akarása és megújulási képessége. Ehhez lényeges szemléletváltásra, új értékrendre és

gondolkodásmódra van szükség az egyéneknél, a gazdálkodó szervezeteknél, az intézményeknél és az egész társadalom szintjén egyaránt.

A kutatás egy 18 települést magában foglaló kistérségnek, a Jászberényi kistérségnek történelmi, oktatási, művelődéstörténeti múltját vizsgálva bizonyítja, hogy ez a mikrorégió is képes az EU által kitűzött célok megvalósítására, s hozzá tud járulni a nemzeti célok megvalósulásához. A kistérség rendelkezik szellemi kapacitással a humánus társadalom és a tájhoz kötődő tudásgazdaság megvalósításához, rendelkezik tudással, kutatókkal, kutatásokkal, amelyek fejlesztésével, kiterjesztésével és hasznosításával képes a jázsági életlehetőségek színvonalát javítani. Hozzá tud járulni az Európai Unió által megjelölt aktív állampolgárság és foglalkoztathatóság eléréséhez.

Irodalomjegyzék

Jászsági fejlesztési koncepció, stratégiai és operatív program 2007-2013.

KUNSZABÓ Ferenc (1980). *Jászföld*. Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó.

OECD (1998). *Best Practices In Local Development*. OECD Local Economic and Employment Development (LEED) Programme.

VARRÓ Ferencné (2009). *A Jászság felnőttképzéséről*. [Doktori disszertáció.] Budapest: ELTE.